

Dombos Tamás – Polgári Eszter

ZAVAROS PROGRESSZIÓ: AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG A CSALÁDOK VÉDELMEÉRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYRŐL

2012. december 17-én az Alkotmánybíróság alaptörvény-ellenesnek találta a családok védelméről szóló sarkalatos törvény családfogalmára és törvényes öröklésre vonatkozó rendelkezéseit. A testületnek az Alaptörvény elfogadása óta most először volt lehetősége értelmezni az új alkotmány házassággal és családdal kapcsolatos rendelkezéseit, és egyúttal véleményt alkotni a Kormány konzervatív családpolitikájáról. Bár az Alkotmánybíróságnak a jelen írásban vizsgált határozatára válaszul a Parlament időközben a negyedik alaptörvény-módosítás részeként az Alaptörvénybe illesztette a határozat által erősen kritizált kirekesztő családfogalmat, kérdéses, hogy ez mennyiben fogja az Alkotmánybíróságot eltántorítani a határozatban kidolgozott új családfogalom következetes érvényesítésétől.

KONTEXTUS

Az új Alaptörvény eredeti szövege az 1989-es alkotmányhoz képest több olyan újjdonságot is tartalmazott, amely hatással lehet(ett volna) az Alkotmánybíróságnak a családdal kapcsolatos álláspontjára. A legnagyobb figyelmet – és kritikát – kiváltó változás a házasság fogalmának kifejezetten a férfi és nő kapcsolatára való szűkítése („*Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget*”), ugyanakkor tekintettel arra, hogy az Alkotmánybíróság több határozatában az alkotmány korábbi szövege alapján is ilyen értelmezést adott az Alkotmány 15. §-ában említett házasság fogalmának,¹ a változás jelentősége inkább politikai, semmint jogi.² További eltérés volt, hogy a család kiemelt védelme kapcsán az Alaptörvény szövege egyértelműen (bár közvetve) utalt a gyermekvállalásra, hiszen a családot „*mint a nemzet fennmaradásának alapját*” említette. A legfontosabb – és mindezidáig komoly figyelmet nem kapott – változás ugyanakkor, hogy a család mint intézmény védelme (Alaptörvény L) cikk 1. bek.) mellett az Alaptörvényben mint alapjog is megjelenik a családi élet tiszteletben tartásához való jog („*Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét,*

otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák”, Alaptörvény VI. cikk 1. bek.).

A házasság és a család intézményének védelmét előíró rendelkezés kapcsán fontos megjegyezni, hogy szemben az új alkotmány elfogadásának előkészítéséről szóló országgyűlési határozattal, amely a család védelme kapcsán egyértelműen a házasságon alapuló család védelmét tartalmazta,³ az Alaptörvény 2011. áprilisában elfogadott változata ezt a szövegszerű kapcsolatot megszüntette.⁴ Az Alaptörvényben új rendelkezésként jelent azonban meg, hogy a családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza (Alaptörvény L. cikk 3. bek.).

A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény (a továbbiakban: Csvt.) elfogadására 2012. decemberében, egyéni képviselői indítványként került sor. A törvényt négy kereszténydemokrata képviselő nyújtotta be, ezt követően csatlakozott hozzájuk előterjesztőként egy ötödik KDNP-s honatya is. Azzal, hogy a javaslatot egyéni képviselők terjesztették be – és nem a Kormány –, könnyedén megkerülhetővé váltak a társadalmi egyeztetésre⁵ és az előzetes hatásvizsgálatra vonatkozó szabályok.⁶ További problémát jelentett, hogy a törvényjavaslatot a határidőket betartva ugyan, de szokatlan gyorsasággal tárgyalta az Országgyűlés, így minimális idő maradt külső kritikai észrevételek megfogalmazására. A javaslat benyújtására 2011. december 2-án, pénteken került sor, a tárgysorozatba vételéről – az előzetesen kihirdetett napirend helyszíni megváltoztatásával – a kijelölt bizottságok már 2011. december 5-én, hétfőn döntöttek. Még ugyanezen a héten lezajlott a törvényjavaslat általános vitája, és 2012. december 23-án a törvényjavaslat zárószavazása is megtörtént.

A vita során a Parlament ugyanakkor több – az alkotmánybírósági határozat szempontjából komoly jelentőséggel bíró – módosító javaslatot is elfogadott. Míg a törvényjavaslat eredeti változata öröklésre vonatkozó rendelkezéseket nem tartalmazott, Salamon László KDNP-s képviselő (akit azóta az Országgyűlés alkotmánybíróvá választott) a törvényes öröklésre vonatkozó alapelvek beépítésére tett javaslatot, amelyet az Országgyűlés el is fogadott.⁷ To-

vábbi fontos módosítást jelentett, hogy míg az eredeti változat a család kirekesztő fogalmát csak a családvédelmi törvény alkalmazása során írta volna elő („E törvény alkalmazásában a család...”), egy KDNP-s módosító ezt a korlátozást eltávolította a törvény szövegéből, az indokolás szerint azért, mert „a koherenciazavarokat elkerülendő, indokolt, hogy jelen törvénytervezet családdefiníciója legyen irányadó a magyar jogrendszer azon jogszabályaira, amelyek családokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmaznak”.⁸ A törvény tehát egyértelműen azzal a szándékkal lép fel, hogy a magyar jogrendszerben kizárólagos igénnyel határozza meg a család fogalmát.

Érdemes röviden kitérni arra is, hogy az ellenzéki pártok számos olyan módosító javaslatot nyújtottak be, amelyek orvosolták volna a jelenlegi AB határozat által feltárt problémákat. Ezen módosító javaslatok azonban az Országgyűlésben nem kaptak többséget.

AZ INDÍTVÁNY

Az alapvető jogok biztosa 2012. május 24-én nyújtotta be a Csvt. egyes rendelkezéseinek alkotmányosságát és nemzetközi szerződéssel – különösen az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményről (a továbbiakban: EJE) – való konformitását megkérdőjelező beadványát. Az indítvány alapját egy magánszemélytől érkezett panasz adta, de a biztos azon túlmenően is megfogalmazott alkotmányossági aggályokat.⁹ Az indítvány jelentős mértékben támaszkodott jelen cikk szerzőinek a Csvt-ről a Velencei Bizottsághoz írt kritikájára.¹⁰

Az indítvány a Csvt. két rendelkezését támadta. A 7. § a család fogalmát a következőképpen határozta meg:

„(1) A család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága vagy egyenesági rokon kapcsolat, vagy a családbafogadó gyámság.

(2) Egyenesági rokon kapcsolat leszármazással vagy örökbefogadással jön létre.”

A 8. § az öröklés rendjét szabályozza:

„(1) Végintézkedés hiányában történő öröklés (a továbbiakban: törvényes öröklés) esetében öröklésre elsősorban törvényben meghatározott rokonsági fokig az egymással egyenesági vagy oldalági rokonságban, illetve az örökbefogadási kapcsolatban állók és a házastárs jogosult.

(2) Az állam és más személyek törvényes öröklésének csak az (1) bekezdésben említett személyek hiányában lehet helye.

(3) Az örökhagyó házastársát külön törvényben szabályozottak szerint özvegyi jog illeti meg.

(4) Kötelesrész illeti meg az örökhagyó leszármazóját, házastársát, továbbá szülőjét, ha az öröklés megnyíltakor az örökhagyó törvényes örököse vagy végintézkedés hiányában az lenne. A kötelesrész mértékét, alapját, számítását, kiadását, továbbá a kötelesrészből való kitagadás részletes szabályait külön törvény tartalmazza.”

A családfogalom törvényi meghatározásával kapcsolatban az ombudsman kiemelte, hogy a törvény teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a házasságon kívüli egyéb társkapcsolati formákat, mind a különnemű, mind az azonos nemű párok esetében. A párkapcsolatok közül a család szempontjából a házasság kizárólagosságának törvényi megfogalmazása nemcsak „a társkapcsolati formák, hanem az azokat választó személyek szexuális irányultsága alapján tesz különbséget”, hiszen az azonos nemű párok előtt az Alaptörvény L) cikke értelmében a házasság nem nyitott. A diszkriminációttilalom megsértését a biztos az Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdésében garantált magán- és családi élethez való jog gyakorlásához kötötte. Mivel alapjoggal összefüggésben valósul meg a hátrányos megkülönböztetés, az indítvány a szükségességi-arányossági teszt alkalmazását tartotta indokoltnak. A biztos szerint a házasság védelme önmagában nem igazolhatja a család Csvt-ben adott szűk fogalmát.

Az alkotmányos kifogásokon túl az indítvány a restriktív családfogalmat az EJE 8. cikkével, különösen az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJE) a családi élet értelmezésével kapcsolatos esetjogával is ellentétesnek ítélte. Az EJE következetesen kiterjesztően értelmezi a család fogalmát, így az a házasságon kívüli egyéb társkapcsolatokat is magában foglalja; a védelmet az EJE 2010-ben azt az azonos nemű párokra is kiterjesztette.¹¹

A törvényes öröklésre vonatkozó 8. § esetében az alapvető jogok biztosa azt kifogásolta, hogy a Csvt. által megfogalmazott szabályok nincsenek összhangban a Polgári Törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseivel, mivel előbbi mellőzi a bejegyzett élettársakra utalást, és ezzel megfosztja őket a Ptk-ban biztosított öröklési joguktól. Az összhang hiánya az indítvány érvelése szerint sérti a jogállamiság nélkülözhetetlen elemének tekintett jogbiztonság elvét.

Az ombudsman kérésének részben eleget téve a testület a Csvt. 8. §-ának hatálybalépését a 31/2012. (VI. 29.) AB határozattal már júniusban felfüggesztette. Az indítvány érdemi elbírálására a 43/2012. (XII. 20.) AB határozatban került sor, amelyet az Alkotmánybíróság 2012. december 17-i nyilvános ülésén hirdetett ki.

A DÖNTÉS

Az alábbiakban ismertetjük a 43/2012. (XII. 20.) AB határozat főbb megállapításait. Az összefoglaló során törekedtünk az alkotmánybírói határozat felépítésének, érvelésének minél pontosabb visszaadására, még akkor is, ha ez sok esetben az érthetőség és a logikai következetesség kárára megy.¹²

Csvt. 7. §

Az indítvány a Csvt. 7. §-át a következő alaptörvényi rendelkezések alapján támadta: I. cikk (3) bekezdés (alapjogok szabályozása, jogkorlátozás), II. cikk (emberi méltósághoz való jog), XV. cikk (2) bekezdés (hátrányos megkülönböztetés tilalma) és VI. cikk (1) bekezdés (magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog).

A családfogalom vizsgálatát a testület a korábbi esetjog áttekintésével kezdte. Megállapította, hogy a házasság és a család intézményét mind az Alkotmány, mind az Alaptörvény védeni rendelte és rendeli. Az ebből fakadó intézményvédelmi kötelezettség egyrészt kiterjed arra, hogy az állam „a házasságkötés és a családalapítás feltételeit, jogi kereteit megteremtse”, másrészt azonban „pozitív viszonyulást, aktivitást és támogatást is feltételez.”¹³ (27. bek.) A házasságkötéshez való jog alapjának tekinthető önrendelkezési jogból azonban – a testület következetes gyakorlata szerint¹⁴ – levezethető az élettársi kapcsolatok létesítéséhez fűződő jog is. Ezen házasságtól eltérő társkapcsolati formák törvényi elismerése és védelme nem alkotmányellenes mindaddig, amíg a házasságnak biztosított „alkotmányos védelem” nem azonos az egyéb együttélési formáknak biztosított „törvényi védelemmel”. (29. bek.) Bár a házassággal ellentétben az élettársi kapcsolatokkal összefüggésben nem vezethető le intézményvédelmi kötelezettség, a Bék I. határozat az azonos nemű párok tartós párkapcsolata számára megállapította az elismerési és védelmi kötelezettséget, amely levezethető „az emberi méltó-

sághoz való jogból [...] és az abból származtatott önrendelkezési jogból, az általános cselekvési szabadságból, illetve a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogból.”¹⁵

Az Alkotmánybíróság az élettársi kapcsolatokra vonatkozó gyakorlatot a Csvt. 7. §-ában meghatározott családfogalom elbírálása során is irányadónak tekinti, így vizsgálendő, hogy „az elosztandó jogok és kötelezettségek szempontjából hasonló helyzetben lévő személyek között ezt az elosztást az emberi méltósághoz való jog tiszteletben tartásával [...] végzik-e el.”¹⁶ (32. bek.) Emellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a gyermek mindenképp felett álló érdekét, így megállapítható, hogy a család alkotmányos védelme a szociológiai értelemben vett családokra is vonatkozik. A házassághoz kapcsolódó intézményvédelmi kötelezettség – érvel a testület – „egy nyitott és demokratikus társadalomban nem lehet akadálya jogok kiterjesztésének.”¹⁷ (35. bek.) Ugyanakkor az Alkotmánybíróság kiemeli, hogy a közös gyermek vállalásának kizárt-sága érdemi eltérés a bejegyzett élettársi kapcsolat és

a házasság között, mivel utóbbit e lehetőségre tekintettel is védi az állam. Azokat a szociológiai értelemben vett családokat, amelyekből közös gyermek származik, a Csvt. 7. §-a nem zárja ki, így alaptörvény-ellenesség e tekintetben nem áll fenn. Mivel az azonos neműek társkapcsolataiból a közös gyermek vállalásának lehetősége jogilag kizárt – „a jogalkotó számukra nem kívánja elősegíteni a jogi értelemben vett családdá válást”

(40. bek.) – rájuk a család intézményének védelmét előíró kötelezettség nem vonatkozik.

Az indítvány az azonos nemű párok kizárása miatt kérte a magán- és családi élethez való joggal összefüggésben a szexuális irányultságon alapuló diszkrimináció megállapítását is. Az összehasonlítható helyzetben lévő csoportok meghatározása során azonban az Alkotmánybíróság különbséget tesz az azonos és a különmemű párok társkapcsolatai között a közös gyermek vállalásának lehetőségére tekintettel, amelyet az L) cikk „a nemzet fennmaradásának alapját” fordulatából vezet le. Azok a kapcsolatok, amelyekben nincs meg „az élet továbbadásának potenciális lehetősége”, méltóság- és egyéb alapon igényt tarthatnak elismerésre, de az egyenlő elbánás elvének alkalmazásával nem igényelhetnek kiemelt, alaptörvényi védelmet, hiszen azzal „nem azonos társadalmi hatású kapcsolatokat kívánnának tévesen egyenlővé minősíteni”. (41. bek.) Mindezek alapján nem állapítható meg a hátrányos megkülönböz-

tetés tilalmának szexuális irányultságon alapuló megsértése.

Annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság fenti érvelésében a tartós kapcsolatban élők közös gyermekvállalásának lehetőségéhez látszik kötni a család fogalmát, a testület mégis kritikusan áll a Csvt. által adott definícióhoz. A határozat kifogásolja, hogy a szűk fogalom-meghatározás során a törvényalkotó még azokat az együttélési formákat sem említette meg, amelyeknek egyébként törvényi szintű védelmet és támogatást biztosít. Az Alkotmánybíróság elvi éllel jegyzi meg: „[H]a a törvényhozó azt a megoldást is választja, hogy absztrakt jogszabályi fogalom-meghatározással egy általa választott életközösségi formát ki kíván emelni és mintául állítani, az intézményvédelmi kötelezettségéből fakadóan, akkor is köteles a törvény által elismert egyéb társas együttélési formáknak is megegyező szintű védelmet garantálni.” (43. bek.) A testület által adott családfogalom lényegesen tágabb, mint a Csvt. 7. §-ában megfogalmazott. Eszerint a dinamikusabb szociológiai családfogalomba tartoznak az „azonos célra irányuló, kölcsönös gondoskodáson alapuló, tartós érzelmi és gazdasági [életközösségek]”. (43. bek.) Fontos megállapítást tesz a testület akkor, amikor kimondja: „[A] más jogági normákban kifejeződő jogvédelmi (intézményvédelmi) szintet a jogalkotó nem szállíthatja le (burkoltan sem) olyan módon, hogy megadja az Alaptörvényben is szereplő család általános, ez esetben erősen leszűkített fogalmát.” (43. bek.)

Az Alkotmánybíróság a magán- és családi élet tiszteletben tartásához fűződő jog értékelése során megismétli a védelmi szint leszállítására vonatkozó tilalmát, bár csupán a családalapítással összefüggésben: „ha a jogalkotó a családokra nézve kíván jogokat és kötelezéseket megállapítani, akkor azoktól a személyektől, akik a családalapítást a házasságkötést megelőző vagy mellőző más – a jogalkotó által legalább egyes elemeiben szabályozott és elismert – tartós érzelmi és gazdasági életközösségekben kívánják megvalósítani, a már megadottakhoz képest jogokat nem vonhat vissza, a társkapcsolati forma meglévő védelmi szintjét nem csökkentheti”. (45. bek.) Az intézményvédelmi kötelezettség nem eredményezheti azt, hogy azok a gyermekek, akik házasságon kívül születnek, közvetve vagy közvetlenül hátrányosabb helyzetbe kerüljenek.¹⁸

Mindezek alapján az Alkotmánybíróság megállapítja a Csvt. 7. §-ának alaptörvény-ellenességét.

Csvt. 8. §

Az indítvány a Csvt. 8. §-át az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elvének sérelme miatt támadta. A legnagyobb figyelmet az Alkotmánybíróság is a jogállamiság részét képező jogbiztonság elvének szenteli, de emellett kitér a vonatkozó strasbourgi esetjogra, és vizsgálja, hogy a kérdéses szabályozás sérti-e a hátrányos megkülönböztetés tilalmát.

A Csvt. a törvényes öröklés körét a Ptk.-nál lényegesen szűkebben vonja meg. A testület emlékeztet arra, hogy a törvények közötti ellentmondás önmagában nem eredményez alkotmányellenességet. A normakollízió akkor sérti a jogállamiság elvét, ha a rendelkezések közötti ellentmondás „jogalkalmazói értelmezéssel a jogbiztonság sérelme nélkül nem oldható fel.” (54. bek.) A testületnek eddig nem volt alkalma vizsgálni a sarkalatos törvények jogforrási hierarchiájában betöltött helyét, ezért a határozat, arra alapítva, hogy a korábbi kétharmados és a jelenlegi sarkalatos törvények fogalma között nincs tartalmi kü-

A TESTÜLET A STRASBOURGI ESETJOG ELEMZÉSE SORÁN MEGÁLLAPÍTTA, HOGY A PUSZTÁN SZEXUÁLIS IRÁNYULTSÁGON ALAPULÓ KÜLÖNBÉGTÉTEL ESETÉN A TAGÁLLAMOK SZABÁLYOZÁSI MOZGÁSTERE JELENTŐS MÉRTEKBE LESZŰKÜL, ÉS CSAK KÜLÖNÖSEN SÜLYOS ÉRVEKKEL IGAZOLHATÓ AZ ELTÉRŐ BÁNÁSMÓD.

lönbség, irányadónak tekinti a vonatkozó korábbi gyakorlatot. Az Alkotmánybíróság fenntartja, hogy a minősített törvény nem előzi meg többi törvényt, így azon az alapon, hogy a Csvt. sarkalatos törvény, a Ptk. és a bejegyzett élettársakról szóló 2009. évi XXIX. törvény (továbbiakban: Bék.) nem az, nem oldható fel az ellentmondás. (60. bek.) Mivel a Csvt. teljes mértékben mellőzi a bejegyzett élettársak említését, míg a Ptk. a törvényes öröklés

szabályozásakor őket a házastársakkal azonos módon kezeli, továbbá a Bék. 3. § (1) bekezdésében foglalt utalószabály is a házastársakkal azonos elbánást biztosít számukra a törvényben foglalt kivételekkel, a törvények közötti ellentmondást nem lehet jogalkalmazói jogértelmezéssel feloldani. (63. bek.)

Az Alkotmánybíróság – annak ellenére, hogy erre vonatkozóan nem érkezett indítvány – vizsgálja a Csvt. 8. §-ának nemzetközi szerződésbe ütközését is. Bár a Csvt. 7. §-ára vonatkozó határozat nem tér ki érdemben az EJEE 8. cikkével való inkompatibilitásra, a testület megjegyzi: „[A]z Alkotmánybíróság az ebben a körben felhozott érvek érdemi vizsgálata során észlelte, hogy az indítványozó által hivatkozott bírói precedensek aggályokat ébresztettek a Csvt. 8. §-ával összefüggésben is.” (66. bek.)

Az EJEB joggyakorlatának áttekintése a család fogalmának strasbourgi értelmezésére koncentrál. Az idézett határozatok alapján megállapítható, hogy

az EJEB családfogalma lényegesen rugalmasabb, mint a magyar jogalkotóé: a család megítélése nem jogi, hanem ténykérdés, annak vizsgálata során olyan szempontokat kell figyelembe venni, mint a párok együttélésének hosszát vagy egymás iránti elkötelezettségük mértékét.¹⁹ Az Alkotmánybíróság helyesen elismeri, hogy az EJEE egy élő dokumentum, annak fogalmait az EJEB a kor elvárásainak megfelelően újraértelmezi, és esetenként ahhoz igazítja. Az Alkotmánybíróság is megemlíti, hogy a 2010-es Schalk és Kopf Ausztria elleni ügye óta az EJEB következetesen családnak tekinti az együttélő azonos nemű párokat is, jogi elismertségüktől függetlenül.²⁰

A testület a strasbourg-i esetjog elemzése során megállapítja, hogy a pusztán szexuális irányultságon alapuló különbségtétel esetén a tagállamok szabályozási mozgástere jelentős mértékben leszűkül, és csak különösen súlyos érvekkel igazolható az eltérő bánásmód.²¹ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a magyar jogalkotó a bejegyzett élettársi kapcsolat elismerésével „európai mércével is megfelelő és előremutató joghatásokat biztosított”. (73. bek.) A Csvt. 8. §-a ezen jogcsítványok közül a törvényes öröklés lehetőségétől teljesen megfosztja a bejegyzett élettársakat „e hátrányos megkülönböztetést eredményező jogmegvonás bármilyen, legitim igazolása nélkül.” (73. bek.) Az Alkotmánybíróság azt azonban nem tisztázza, hogy ezt a következtetést az ésszerűségi vagy a szükségesség-arányosság teszt alkalmazása alapján teszi-e.

KOMMENTÁR

Ha az olvasónak esetleg problémát okozott a fenti érvelés követése vagy ellentmondásokat vélt felfedezni az Alkotmánybíróság határozatában, az nem véletlen. A testület a döntésben több esetben is egymásnak ellentmondó állításokat fogalmaz meg, nem végzi el azt a vizsgálatot, amelyre vállalkozik, vagy félmondatokba sűrít komoly következményekkel járó megállapításokat. A határozattal szemben a következő kritikai állítások tehetőek:

1. *A határozat nem tisztázza a családra vonatkozó intézményvédelmi kötelezettség és a családi élet tiszteletben tartásához való alanyi jog közötti viszonyt.*

Az Alkotmánybíróság korábbi házassággal és családdal kapcsolatos joggyakorlata az 1989-es alkotmány 15. §-ára épült, amely szerint „[A] Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.” Az 1989-es alkotmány (szemben az Alaptörvénnyel és az EJEE-vel) nem tartalmazott a családi élet tiszteletben tartására mint alapjogra vonatkozó egyéb

rendelkezéseket, a család fogalmára irányadó értelmezéseket a testület korábban a házasság és a család intézményének védelmét kimondó rendelkezésből vezette le. Az Alkotmánybíróságnak a Csvt. kapcsán lett volna lehetősége első ízben tisztázni (elhatárolni vagy összekapcsolni) a két alaptörvényi rendelkezés egymáshoz való viszonyát. Az Alkotmánybíróság egyrészt állást foglalhatott volna úgy, hogy a két családdal kapcsolatos rendelkezés az Alaptörvény belső konzisztenciája érdekében nem szétválasztható, a családi élet tiszteletben tartásához való jog az intézményvédelmi kötelezettség keretében említett és a korábbi alkotmánybírósági gyakorlatban kidolgozott családfogalomhoz kapcsolódik. Így a családi élet fogalmába csak a közös gyermekkel bíró partnerek, illetve a szülő-gyermek viszony értendők bele. Megjegyezzük, hogy ebben az esetben az Alkotmánybíróság szembe fordult volna az EJEB hosszú ideje következetesen képviselt rugalmas családfelfogásával. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság érvelhetett volna úgy is, hogy a két rendelkezés egymástól független, és a családi élet tiszteletben tartásához való alanyi jog értelmezése során a testületet nem köti az intézményvédelem kapcsán korábban kifejtett merev értelmezése, hanem a VI. cikk 1. bekezdésének értelmezése során az EJEB joggyakorlatához igazodó kiterjesztő autonóm családfogalomból kell kiindulni.

Az Alkotmánybíróság ehelyett teljesen következtelenül, gyakran összemossa használja az intézményvédelem és a családi élet tiszteletben tartásához való jog fogalmait. A 41. bekezdésben például a testület a családi élet tiszteletben tartásához való joggal összefüggésben kezdi vizsgálni a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmát, a bekezdés végére azonban már intézményvédelmi kontextusban beszél az azonos nemű párokról („Alaptörvényi kiemelés e védett intézmény tekintetében [...] nem igényelhetnek”). Ehhez hasonlóan a 45. bekezdésben is reflektálatlanul egymás mellé helyezi a családnak mint a nemzet fennmaradásának alapjához kapcsolódó intézményvédelmi kötelezettséget és a VI. cikkben biztosított családi élet tiszteletben tartásához való jogot.

2. *A határozat ellentmondó állításokat tesz arra vonatkozóan, hogy a „család” fogalma szükségszerűen kapcsolódik-e a közös gyermek (potenciális) vállalásához.*

Az Alkotmánybíróság gyakorlatának rövid áttekintéséből megállapítható, hogy a házasságon és vérségi kapcsolaton túlmutató „szociológiai családfogalom” már viszonylag korán megjelenik a testület határozataiban. Egy 1991-es döntésben például az Alkotmánybíróság megjegyzi: a gyermeknek a csa-

ládja részéről történő védelemre és gondoskodásra való jogát nemcsak a vérségi, hanem a szociológiai értelemben vett családja is biztosíthatja.²² Egy 1993-as ügyben a szociológiai családfogalom az élettársi kapcsolatban (tehát házassági kapcsolaton kívül) nevelkedő gyermekek vonatkozásában merült fel: „[A] család alkotmányos védelme nemcsak a házasságon alapuló családra, hanem a szociológiai értelemben vett családi életre is vonatkozik [...]. Ez pedig azt jelenti, hogy a hagyományos értelemben vett, de nem házassági köteléken alapuló családok és az abban élő kiskorú gyermekek lakáshasználati jogosultságát éppúgy megfelelően figyelembe kell venni, mint a házastársakkal élő kiskorú gyermek »lakásjogát«.”²³ Annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság nem kapcsolta a család fogalmát egyértelműen a házassághoz, azt eddigi határozataiban a gyermek jelenlétéhez kötötte.

Ez az álláspontot képviseli jelen határozatnak a családfogalom bejegyzett élettársi kapcsolattal összefüggésben kifejtett elemzése is. A határozat 41. bekezdése szerint „az állam az élet továbbadásának potenciális lehetősége miatt, e célhoz kötötten védi a családot”. Alig egy oldallal később azonban ennek szöveges ellentéte jelenik meg: „[A]z Alaptörvény L) cikkéből [...] nem következik az, hogy például az egymás gyermekeiről gondoskodó, és őket felnevelő élettársak, a közös gyermeket nem vállaló, vagy olyan különmű élettársak, akiknek egyéb körülmények miatt közös gyermeke nem lehet (így például az idősebb vagy meddő, egymással életközösségben élő személyek), az özvegyek, a testvérükről vagy testvérük, esetleg más rokonuk gyermekéről gondoskodó személyek, az unokájukat felnevelő nagyszülők, a nem egyenesági idősebb rokonaikról gondoskodó személyek, és számos más, a tágabb, dinamikusabb szociológiai család-fogalomba beletartozó, azonos célra irányuló, kölcsönös gondoskodáson alapuló, tartós érzelmi és gazdasági életközösségekre ne vonatkozna ugyanúgy az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége”. (43. bek., kiemelés a szerzőktől). Az Alkotmánybíróság itt tehát szakít azzal az állásponttal, amely a családként való elismerést és a gyermek jelenlétéhez kapcsolja, és számos olyan élethelyzetre is kiterjeszti a család fogalmát (közös gyermeket nem vállaló élettársak, testvérükről vagy idősebb rokonaikról gondoskodó személyek), amelyek nem illeszthetők be a korábbi (a Csvt. által is képviselt) házassági és gyermekközpontú családfogalomba. A fenti idézetben az Alkotmánybíróság megadja a család új, a korábbiaknál lényegesebben befogadóbb definícióját („azonos célra irányuló, kölcsönös gondoskodáson alapuló,

tartós érzelmi és gazdasági [életközösségek]”). Megjegyezzük, hogy ez a családfogalom jóval közelebb áll az EJEB értelmezéséhez, amelyben a gyermek jelenléte csak egy tényező a sok közül, amikor arról döntünk, hogy egy kapcsolat családi életnek minősül-e.²⁴ Az új családfogalom tehát sokkal inkább ténykérdésnek, semmint jogkérdésnek tekinti a család fennállását. Ezt a nagy horderejű változtatást az Alkotmánybíróság könnyen indokolhatta volna a családi élet tiszteletben tartásához való alanyi jog Alaptörvénybe foglalásával, ehhez képest azonban továbbra is az intézményvédelem keretein belül maradt.

3. A határozat alapján továbbra sem egyértelmű, hogy az azonos nemű párokat az Alkotmánybíróság családnak tekinti-e.

Ha az Alkotmánybíróság újonnan megfogalmazott családfogalmából indulunk ki, amelynek alapja az „azonos célra irányuló, kölcsönös gondoskodáson alapuló, tartós érzelmi és gazdasági [életközösség]” (43. bek.), akkor az azonos nemű párok társkapcsolatai könnyen beilleszthetők a család definíciójába. Erre utal az is, hogy a 43. bekezdésben található példalózó felsorolásban például a „közös gyermeket nem vállaló [...] élettársak”, vagy „az egymás gyermekeiről gondoskodó, őket felnevelő élettársak” a partnerek nemétől függetlenül is értelmezhetőek.

Nem feledkezhetünk meg azonban arról a problémáról, hogy amikor arról kell nyilatkoznia a testületnek, hogy a bejegyzett élettársaknak a család fogalmából történő kizárása szexuális irányultság szerinti diszkriminációt valósít-e meg, az Alkot-

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG
EHELYETT TELJESEN KÖVET-
KEZETLENÜL, GYAKRAN ÖSZ-
SZEMOSVA HASZNÁLJA AZ
INTÉZMÉNYVÉDELEM ÉS A
CSALÁDI ÉLET TISZTELET-
BEN TARTÁSÁHOZ VALÓ JOG
FOGALMAIT.

mánybíróság nem állapítja meg a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megsértését. A határozat ugyanis abból indul ki, hogy az azonos és a különmű párok nincsenek összehasonlítható helyzetben, mivel előbbiek esetében a közös gyermek vállalása kizárt, így homogén csoportként kezelésük alaptörvény-ellenes

lenne. Ez a megközelítés elsősorban azért kifogásolható, mert figyelmen kívül hagyja, hogy a Csvt. családfogalma nem pusztán a gyermekvállalás és az ahhoz kapcsolódó kedvezmények igénybevétele során alkalmazandó. A jogrendszer egésze számára előírt családfogalom számos, a gyermek lététől független jogviszonyra is kihat, és feljogosíthatja a jogalkotót arra, hogy számos, a bejegyzett élettársaknak nyújtott kedvezményt és jogosultságot erre a családfogalomra hivatkozva visszavonjon.

Érdekes lett volna látni, hogy milyen következtésre jutott volna az Alkotmánybíróság ugyanezen

kérdésben az újonnan bevezetett (a határozat egy későbbi részében található) családfogalom alapján. Ha ugyanis a családnak nem szükségszerű eleme a gyermek jelenléte, akkor a fenti érvelés hibás, hiszen a közös gyermeket nem vállaló különemű és az azonos nemű párok összehasonlítható helyzetben vannak. Ez esetben pedig az eltérő bánásmódot igazolni kellene.

4. A határozat alapján nem egyértelmű, hogy az Alkotmánybíróság vizsgálta-e a támadott rendelkezések nemzetközi szerződésbe ütközését.

Ha a határozat rendelkező részét vesszük alapul, a testület a nemzetközi szerződésbe ütközést nem vizsgálta, pusztán alaptörvény-ellenesség miatt semmisítette meg a Csvt. két támadott rendelkezését. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság a 8. § vizsgálata során megjegyezte: „[A]z, hogy az Alkotmánybíróság érdemben nem bírálta el a Csvt. 7. §-ának indítványozó által állított nemzetközi szerződésbe ütközését – mivel alaptörvény-ellenességét már megállapította –, nem jelenti azt, hogy az indítványban felhozott ezzel kapcsolatos érvek ne képezték volna érdemi vizsgálat tárgyát a határozat meghozatala során.” (66. bek.) Ezek után a testület részletesen elemezte az indítványban hivatkozott (a 7. §-sal kapcsolatban felhozott) EJEB-esetjogot, többek között idézve Schalk és Kopf Ausztria elleni ügyét, amelyben az EJEB egyértelműen kimondta: „*stabil de facto kapcsolatban együtt élő azonos nemű pár életközössége a családi élet fogalma alá tartozik, ugyanúgy, mint ahogy egy azonos helyzetben lévő különemű pár esetében történne.*”²⁵ Talán nem véletlen, hogy ezen szakasz idézésére nem a Csvt. 7. §-ában foglalt családfogalom vizsgálata kapcsán került sor, hiszen akkor nehezen lenne fenntartható a határozat 41. bekezdésében megfogalmazott, a bejegyzett élettársakat a család fogalmából egyértelműen kizáró érvelés. A nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatának kérdése azért is különösen fontos, mert a jogalkotó időközben az Alkotmánybíróság határozatára a családfogalom Alaptörvénybe foglalásával válaszolt, így kérdéses, hogy az alaptörvényi rendelkezést végrehajtó alacsonyabb szintű jogszabályokat a testület az EJEE-be ütközés alapján érdemben elbírálná, vagy mint ítélt ügyet automatikusan visszautasítaná.

KÖVETKEZTETÉSEK

A határozat minden hibája ellenére sok tekintetben előremutató, és ezen nem változtat az, hogy a megsemmisített családfogalom azóta az Alaptörvény részévé vált. Az Alkotmánybíróság az eddigi rövid,

gyakran inkonzisztens utalásokból álló szociológiai családfogalma e határozatban szabatos definícióvá alakul, amely alapján támadhatóvá válnak a magyar jogrendben a házastársak és élettársak között széles körben alkalmazott megkülönböztetések. Szintén fontos megállapítás, hogy a különböző társkapcsolatoknak a törvényben már biztosított jogok nem vonhatóak el, a védelmi szint nem csökkenthető. Az Alkotmánybíróság külön is kiemeli, hogy gyermekeket nem érheti közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetés szülei társkapcsolata alapján. Az Alaptörvény 4. módosításához fűzött jogalkotói magyarázat²⁶ elismeri, hogy a családfogalomra vonatkozó „*alaptörvényi szabály nem zárja ki a tágabb értelemben vett családi kapcsolatok törvényi védelmét*”, valamint hogy a szülő-gyermek viszonyba nemcsak a vérszerinti kapcsolaton vagy örökbefogadáson alapuló, hanem a gyermek nevelésében tényleges részt vevő szülők (mostoha- és nevelőszülő) is beleszámítanak. Ez felveti a kérdést: vajon alkotmányosan igazolhatóak-e az élettársak és a bejegyzett élettársak esetében a partner gyermekének örökbefogadást kizáró rendelkezések, amelyre az ilyen párkapcsolatban felnövő gyermekeket hátrányosan érintő jogszabályok egész sora épül?

JEGYZETEK

1. Lásd az Alkotmánybíróság vonatkozó gyakorlatát: 14/1995. (III. 13.) AB határozat, 65/2007. (X. 18.) AB határozat és 154/2008. (XII. 17.) AB határozat (továbbiakban: Bék I. határozat).
2. Nem példanélküli ugyanis, hogy annak ellenére, hogy egyes egyezmények vagy alkotmányok a házasság kapcsán kifejezetten nőkre és férfiakra utalnak, az – megfelelő politikai szándék esetén – mégsem akadály a házasság azonos nemű személyek részére történő megnyitásának. Az EJEE 12. cikke vagy a spanyol Alkotmány 32. cikke például kifejezetten a nők és férfiak kapcsán beszél a házassághoz való jogról, mégis mind az EJEB, mind a spanyol Alkotmánybíróság összeegyeztethetőnek ítélte ezt az azonos nemű személyek közötti házassággal.
3. „*Az Alkotmány [...] kiemelt védelemben részesíti a házasságot mint a férfi és a nő legalapvetőbb és legtermészetesebb közösségét és az ezen alapuló családot*” [9/2011. (III. 9.) OGY határozat, Melléklet, Alapvető rendelkezések 7. bek., kiemelés a szerzőktől].
4. „*Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját.*” [Alaptörvény L) cikk 1. bek., kiemelés a szerzőktől].

5. 2010. évi CXXXI. törvény a jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételről.
6. 24/2011. (VIII. 9.) KIM rendelet az előzetes és utólagos hatásvizgálatról.
7. T/5128/3. sz. módosító javaslat.
8. T/5128/53. sz. módosító javaslat.
9. Az indítvány elérhető: <http://www.ajbh.hu/allam/jelentes/201204159Ai.rtf>.
10. Az alapjogi biztos indítványában a nemzetközi szerződésbe ütközést alátámasztó esetjogi példák és idézetek megegyeznek az amicusban felsoroltakkal. Lásd: Bánkúti Miklós, Dombos Tamás, Fleck Zoltán, Halmai Gábor, Rozgonyi Krisztina, Majtényi Balázs, Majtényi László, Polgári Eszter, Kim Lane Scheppelle, Somody Bernadette, Uitz Renáta: Vélemény Magyarország új alkotmányos rendjéről. Amicus brief a Venelei Bizottságnak az Alaptörvény Átmeneti rendelkezéseiről és a legfontosabb sarkalatos törvényekről. *Fundamentum*, 2012/1. 9–11.
11. Schalk és Kopf Ausztria elleni ügye, 30141/04 számú kérelem, az EJEB 2010. június 24-én kelt ítélete, 94. bek.
12. A bekezdések számozása *Az Alkotmánybíróság határozatai* c. kiadvány 2012/13. számában (788–806.) közzétett számozást követi. A határozat számozott bekezdésekkel ellátott változata elérhető: <http://www.mkab.hu/letoltesek/ab-13.pdf>
13. Bék I. határozat, 1. 3.
14. Lásd: Bék I. határozat, 1. 3. és 32/2010. (III. 25.) AB határozat (továbbiakban: Bék II. határozat), 4. 1.
15. Bék I. határozat, 1. 3.
16. 14/1995. (III. 13.) AB határozat, III.
17. Bék II. határozat, 4. 1.
18. A védelmi szint leszállításának tilalmát az Alkotmánybíróság az Átmeneti rendelkezések Alaptörvénybe ütközéséről hozott, 45/2012. (XII. 29.) AB határozatban megismételte, amikor kimondta: „Az alkotmányos jogállam konstans értékek, elvek és garanciák rendszere. Az alkotmányos jogállamban egyszer már elfogadott értékek, elvek, garanciák, követelmények szintjei nem csökkenhetnek, és azok érvényesülésének a megkövetelése sem vesztethet szigorából.” (119. bek.)
19. Lásd: K. és T. Finnország elleni ügye, 25702/94. számú kérelem, az EJEB 2001. július 12-én kelt ítélete, 150. bek.
20. A döntés összefoglalóját lásd: Vasily Lukashovich: Egy új európai család: az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a Schalk és Kopf kontra Ausztria esetben, *Fundamentum* 2010/3. 118–124.
21. Kozak Lengyelország elleni ügye, 13102/02. számú kérelem, az EJEB 2010. március 2-én kelt ítélete, 98. bek.
22. „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Alkotmány 67. § (1) bekezdésének rendelkezését nem lehet úgy értelmezni, hogy az tartalmazza a gyermeknek a családi álláshoz, a vérségi családba tartozáshoz való jogát is. Az idézett alkotmányi szabályból csak a tényleges családi gondoskodáshoz való jogosultság következik. Ez pedig nemcsak a vérségi, hanem az ún. szociológiai családba tartozást és e család részéről való gondoskodást és védelmet is magába foglalja.” 57/1991. (XI. 8) AB határozat, IV. 3.
23. 1097/B/1993. AB ügy, III. 3.
24. X., Y. és Z. Egyesült Királyság elleni ügye, 21830/93. számú kérelem, az EJEB 1997. április 22-én kelt ítélete, 36. bek.
25. Schalk és Kopf Ausztria elleni ügye, 30141/04. számú kérelem, az EJEB 2010. június 24-én kelt ítélete, 90. bek.
26. Háttéranyag az Alaptörvény negyedik módosításához, 2–4. <http://www.kormany.hu/download/0/09/d0000/VB%20-%20Alapt%3%B6rv%3%A9ny%20h%3%A1tt%C3%A9r%20130411.pdf>